

МИОДРАГ ДАБИЖИЋ

ЗГРАДЕ СРПСКЕ ШКОЛЕ И ОБЕЛЕЖЈЕ О ЈОАКИМУ ВУЈИЋУ

Кад се говори о првим просветним активностима међу земунским Србима после 1717. године, кад је југоисточни Срем са Земуном ушао у састав Аустрије, онда се оне приписују духовним и световним лицима која су везана за нову, скромну Светониколајевску цркву. Она је саграђена на црквишту, на месту бивше српске убоге богомоље коју је седамдесетих година XVI века описао немачки путописац Стефан Герлах.

Пошто су се прилике у новим условима, постепено сређивале, у Земуну опустошеном ратом подизане су нове зграде државних установа, грађене су и обнављане куће становника (пољопривредника, занатлија, првих трговаца). Српско становништво саградило је поменути цркву и установило верску општину (1732). С тим у вези је и зачетак образовања деце, првенствено оне која су се опредељивала за занимања која су захтевала основна знања.

Почетком двадесетих година (1723), помињу се први учитељи (не још са потребним квалификацијама). У литератури се наводи извесни Тома Шенорић (Тома Schenorich), који је у извору уписан као *Schulmeister und Wirth* – учитељ и крчмар и поп Марко (Ропп Marco), коме је уз име додато: *sein Wirthshauss* – његова крчма.¹

Они су децу учили основним знањима: слова, читање (Часловац, Псалтир и др.), писање и катихизис с појањем. Може се закључити да су у то време, до 1771. године кад је објављен *Илирически регуламент* (статут којим се уређује српски црквени и школски живот), учитељи радили с појединцима или, по потреби, у групи и да „праве јавне српске школе у Земуну још није било“.²

Извесно је да је Српска православна црквена општина настојала да се унапреди образовање ученика. Треба имати у виду да је при Римокатоличкој жупи на Великом тргу 1728. године основана Немачка школа, коју је водио жупник а затим учитељ Тома Хергет

(Томас Негет). Друго, на простору јужне границе Аустрије дошло је до промене. Београдским миром (1739) два царства раздвојена су рекама Дунавом и Савом тако да је мало трговиште Земун постало погранично место на раскрсници важних путева, што је било повољно за развој привреде, нарочито трговине, друштва и просвете. Српско грађанство са Црквеном општином тада је било у могућности да од надлежних државних органа затражи дозволу за подизање нове, за оно време монументалне цркве, зграде за школу с образованијим учитељем.

Грађење Српске школе и почетак подизања цркве (1745)

Државна власт дозволила је 1745. године да се на месту тадашње цркве – заправо на пространој парцели (и данас припада Српској православној цркви), која заузима површину од партерне зграде бр. 43 и 45 у Његошевој (некад Светониколајевској) улици до Улице Синђелићеве (некад прилаз па Улица зечја или Улица белог зеца), која уз лесну падину води на брдо Гардош – саграде данашња Светониколајевска црква и школска приземница.

Исте године, почело је подизање барокне, једнобродне цркве с полуобличастом апсидом и двоспратним звоником, које је завршено 1752. године, док је богато изрезбарени вишепојасни иконостас 1762. осликао Димитрије Бачевић са сарадником.³

Грађење школске зграде, заправо скромне приземнице тог времена с двосливним кровом и улазом из

Сл. 1. Стара српска школа (1745) је бесправно рушена и подизања садашње зграде (1997)

Сл. 2. Зграда у Његошевој 43, коју је Српска школа користила од 1832. до 1909. године

порте, завршено је 1745. године и у њој је, према аутентичном документу, почела рад Општа српска основна школа за поуку православне младежи у српском (илирском) или такозваном словенском читању и писању.⁴ Она се налазила на југоисточном углу поменутог црквене парцеле и била је једини српски школски објект до почетка осамдесетих година, кад су у Доњем граду на парцели велике површине, на углу Рајачићеве (некад Анине, па Маријине, односно Богородичине) и Улице светосавске (некад Францисканска, па Контумацка до 1897), једноверни Срби и придошли Цинцари и Грци од 1776. до 1780. године градили данашњу репрезентативну Богородичину цркву (освештана 1783). На њеној западној страни налазила се приземница повеће основе, која је према писаном извору каснијег времена имала пет соба које су користиле Српска црквена општина и њена школа.⁵ Због повећаног броја ученика биле су потребне нове учионице не само за српску већ и за децу Цинцара и Грка. Досељеници с југа Балкана, мада малобројнији, располагали су већим капиталом и желели да имају своје установе: године 1793. основали су Грчки школски фонд, годину касније отворена је Грчка школа с једним учитељем. Међутим, ова школа је све до краја постојања 1876. користила учионице Српске школе.

Мада је Српска школа тада имала две зграде, она је представљала једну просветну установу под управом црквеношколског одбора који је, поред осталог, одређивао где ће се налазити учионице троразредне Српске школе. Према једном документу, на пример, забележено је да је зграда код Николајевске цркве имала учионице за први и други разред, у згради код Богородичине цркве били су први и трећи, а у Српској школи у предграђу Горња варош, која је отворена 1799. године – први и други разред.

Унапређивање наставе

Од осамдесетих година почело је осетно унапређивање српских школа у Аустрији. Доношени су нови прописи о организацији и настави. Штампани су уџбеници (Катихизис, Буквар и др.). Пажња је посвећена и образовању учитеља. Педагошки радник Теодор Јанковић Миријевски на основу немачке стручне педагошке литературе приредио је *Ручнују књију* (Беч, 1776), која је била намењена „магистром илиричких неунитских малих школ“.⁶

Важно питање било је издржавање школе. Оно је падало на терет верске општине. Међутим, средства нису била довољна па је интервенисала управа политичке општине. У њеном буџету за 1778. годину налази се податак да је за учитеље Српске и Немачке школе предвиђено по 132 форинте, а „за поправак обеју школских зграда 30 форинти.“⁷

Прве деценије XIX века

У XIX веку Српска школа улази као боље организована установа и с наставним особљем које је школовано и које је на курсевима упућивано на увођење савремених педагошких и дидактичких схватања. Промене су се одразиле и на ученике. Повећавао се број оних који су после завршене Српске школе настављали образовање у месној Немачкој школи или у већим центрима тадашње државе. Међу њима нека буде поменут Димитрије Давидовић (Земун, 1789 – Смедерево, 1838), потоњи новинар, дипломата и државник. Сличан је почетак школовања и лирског песника Бранка Радичевића (Славонски Брод, 1824 – Беч, 1853) и других.

Од просветних посленика треба поменути Давида Георгијевића (деда Димитрија Давидовића), успешног учитеља карловачке Латинске школе, који је унапређењем у звање протојереја премештен у Земун и од 1781. године обављао дужности у цркви и школи. Његов наследник је познати Михаило Пејић (†1812), протопрезвитер и школски надзорник, који је с учитељем Арсенијем Димовићем написао *Наставни систем* (1809), према којем „треба поучавати земунско-славено-српску младеж у троразредној нормалној школи“. Занимљив је и Милош Лазаревић, учитељ и преводилац. Био је учитељ Вуковом сину Сави. На основу Вукове *Грађе за лей српски роман*, објављене у *Даници* за 1829, написао је приповетку *Племениша и силна љубов* (1831), за коју је Вук сакупио 110 претплатника.⁸ У таквим приликама у погранични комунитет приспео је средином лета 1806. године учитељ Јоаким Вујић (Баја, 1772 – Београд, 1847), потоњи славеносербски списатељ, драмски писац, преводилац, глумац итд.

Делатност Јоакима Вујића у Земуну

Већ путник с искуством, брзо се снашао. Прво је давао приватне часове француског и италијанског језика и, пошто је запажен његов рад, стигао је позив Обшества земунског и 18. јануара 1807. године у Српској школи почела је настава Јоакима Вујића, учитеља *вишорја класи* / другог разреда. Међутим, његов немирни дух с новим идејама довео га је у сукоб с државним властима (пребацавање два аустријска држављанина у устаничку Србију, 1807), црквеним (од протојереја Пејића до карловачке Архидијецезалне конзисторије) и, најзад, с конзервативнијим делом грађанства, тако да је Црквена општина одлучила да с Јоакимом Вујићем раскине уговор о раду.⁹ Дана 13. октобра 1808. године учитељ је остао без посла, али је остао у Земуну и поново је давао приватне часове. Међутим, невоље нису престајале. У месту су се појавили памфлети против протојереја (приписивани су Ј. Вујићу), грубо је претресан његов стан и, кад је једна пошиљка календара требало

Сл. 3. Учиџељ Јоаким Вујић у комуниџејском (оџиџиџинском) заџвору 1809. године. Црџеж из његовој „Живоџооџисанија“, СКЗ, Беоџраг, 1901.

да се пребаци у Србију, поведена је истрага против Ј. Вујића. Мада кривица није утврђена, високи суд Генералне команде у Петроварадину пресудио је да Ј. Вујић треба да напусти Војну границу и да се из Земуна стражарно спроведе у завичајну Бају, што је и учињено средњом 1809. године.

Мада је Ј. Вујић у назначеном периоду предавао и био затваран, он је вредно преводио дела са страних језика, писао и објављивао књиге. Међу њима су: *Наџражденије и наказаније* (Будим, 1807), *Оџиџроумнаја домишленија Берџолда* (Будим, 1807), *Младиј Робинзон*

(превео у затвору, штампан у Будиму 1810), драма *Слеџи миџи* (Будим, 1809).

После протеривања, Ј. Вујић је неколико пута долазио у Земун, али је значајна посета која се десила 8. децембра 1823. године. Пошто је остао без новца, удружио се с учитељем Василијем Јовановићем и почетком нове године, уз помоћ његову и сарадника, организоване су три представе које су задовољиле грађане и главног актера. С 300 форинти, Ј. Вујић је отпутовао у Пешту.¹⁰

После 200 година: спомен-плоча

У прегледу наведени подаци показују да је делатност Ј. Вујића у Земуну била значајна. Позоришни рад на српском језику наставили су његови сарадници, повремене земунске дружине, путујућа позоришта, гостујуће новосадско Српско народно позориште, дилетантска секција (1883) Српске црквене певачке задруге земунске, која се 1885. године осамосталила под називом Земунско српско добровољно позоришно друштво. Треба поменути да су певачи чланови Друштва били и остали чланови Задруге.

О позоришним збивањима у Земуну писали су многи аутори и не изненађује да је тему прихватио натурализован Ј. Милован Здравковић (1948), који је низ година радио у земунским установама културе и истраживао њихову прошлост. Резултат тог рада је књига *Позоришни живоџи Земуна у XIX веку* (Земун, 2010), коју је издао Фестивал монодраме и пантомиме (ФМП) и представио у програму свог 35. фестивала у Земуну. У садржајној студији, аутор је одговарајуће текстове посветио Ј. Вујићу и стога се родила идеја да његов допринос треба обележити. Предлог су прихватили ФМП, Српска православна патријаршија и позоришни посленици Борислав Балаћ, театролог, Радомир Путник и др. Градска општина Земун је обезбедила средства и према замисли М. Здравковића израда спомен-плоче поверена је београдској ливници „Браће Јеремић“. Почетком новембра 2010. године, сви послови су обављени и 27. дана истог месеца одржана је примерена свечаност. После помена у цркви, испред зграде „старе школе“ окупили су се грађани и званице. Пригодна слова одржали су: професор Алојз Ујес, управник Књажевског српског театра крагујевачког Драган Јаковљевић, глумац Драган Јовановић и министар културе Небојша Брадић, који је спомен-обележје и открио. Камерни мешовити хор при Николајевој цркви, под уметничким руководством мр Милице Андрејевић, складно је у двогласју извео песму из Вујићеве позоришне игре *Шнајгерски калфа*, коју је иначе музичар Јосиф Шлезингер написао за један глас.¹¹

У наставку програма, у Галерији „Бел етаж“ Опере и театра „Мадленијанум“, уз реч Герослава Зарића, сценаристе, отворена је и пригодна тематска изложба,

Сл. 4. Бронзано сивомен-обележје (90 цм x 90 цм) на фасади сџаре школе (снимио Крсџа Голубовић)

а затим су поменути књигу М. Здравковића представили: Едуард Иле, члан Управног одбора „Мадленијанума“, Миодраг Дабижић, професор, театролози Драгана Чолић, Мирко Жарић, Алојз Ујес, Јован Тирилов и аутор.

Нека буде забележено да је истог дана делегација ФМП с аутором књиге и група грађана с мањим бројем потомака бивших позоришних радника посетила старо земунско гробље на платоу Гардош и на њему гроб који подсећа на позоришну установу. Реч је о гробном месту и надгробнику (обновљена зарубљена пирамида од сивог камена), који је Позоришно друштво, поводом обележавања 10-годишњице 1895. године, „подигло

заслужним и вредним својим члановима“ Николи Зорићу (†1894), једном од оснивача, глумцу и првом редитељу, глумицама Љубици Дабижић (†1893), Марији – Мари Зорић (†1890), Кузману Дабижићу (†1891), члану Надзорног одбора и благајнику, и „осталим умрлим члановима“.

Наведени запис је допуњен податком да је гробно место дефинитивно уређено о Преображенију 1910. године, кад је Позоришно друштво прослављало 25. годину постојања и рада. Тада је површина гроба (3,60 м x 2,80 м) заштићена сецесијском оградом од кованог гвожђа и поплочана квалитетном циглом предузећа „Браћа Јеловац“ Земун (*Brüder Jelovac Semlin*).

Учесници скупа били су упознати с најважнијим подацима о Николи Зорићу и његовим сарадницима.¹² Посебно је поменуто да се на гробљу налазе и спомен-обележја већег броја заслужних чланова Позоришног друштва и Певачке задруге: дугогодишњег председника Стевана Крецула (†1924), трговца; другог редитеља Саве Пушића (†1944), трговца; летописца Душана Летића (†1913), учитеља; активног и почасног члана Вељка Петровића (†1913), учитеља; активног члана Павла Пантелића (†1924), власника угледне Браварске радионице и звоноливнице; књижевника и јавног радника Јована Суботића (†1886), адвоката, чија су дела извођена у Позоришном друштву, и других.

Нове зграде Српске школе

У првим деценијама XIX века грађени су нови објекти Црквене општине. У Доњем граду на месту приземнице код Богородичине цркве подигнута је стилска једносратница „с петнаест соба“ које су користиле Српска школа, Грчка школа, Црквена општина, а од 1825. године и основана Славеносербска библиотека земунска. На западној страни порте Николајевске цркве, почетком 30-их година, према писцу Петру Марковићу – 1835. (*Земун*, Земун, 1896, 113), саграђена је и данас постојећа високопартерна зграда с крилом у дворишту. Овом градњом биле су задовољене потребе основног школства, тако да је стара приземница служила потребама парохије и за становање учитеља.

НАПОМЕНЕ:

- 1] Д. Ј. Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1950, 155.
- 2] Л. Ђелап, *Земунски војни комунистички (1717–1881)*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1967, 79, 80.
- 3] Мирослав Костић, *Димитрије Бачевић (? – после 1770)*, Галерија Матица српска, Нови Сад, 1996, 50–51. Сарадник је сликар Василије Остојић. Досад је као сарадник означаван Димитрије Поповић. Извесно да је на иконама у базису иконостаса касније интервенисао земунски сликар Живко Петровић.
- 4] Л. Ђелап, *Српска школа у Земуну у XVIII столећу*, Годишњак музеја града Београда, књ. II, 1955, 117–119. Важан је документ ИАБ-ЗМ, Ф. II, бр. 50/1770.
- 5] Копија дописа који је Земунски магистрат 18. априла 1823. упутио Генералној команди, у којем је говор о старој и новој школској згради (1822) код Богородичине цркве. Није јасна ознака где се налази. ДАС или ИАБ-ЗМ, II, 1103/1823.
- 6] Дим. Кириловић, Т. Јанковић Миријевски, ЕЈ, 4, Загреб, МСМЛХ, 460; Л. Ђелап, *Земунски војни комунистички*, 81.
- 7] *Истио*, 81, помиње се 1782. и новосаграђена школа код Богородичине цркве.
- 8] Група аутора, *Вук Караџић између Земуна и Карловаца*, Београд–Земун, 1987, 20.
- 9] М. Здравковић, *Позоришни живоји Земуна у XIX веку*, Земун, 2010, 62, 72, 87.

У Горњој вароши такође су побољшани услови смештаја прве школе. Уместо куће од набоја, покривене даскама, и једног привременог смештаја у изнајмљеној соби, сазирана је 1828. године нова приземница на веома пространом земљишту у близини тада још неизграђене данашње Светотројичине цркве (подигнута 1842).¹³

Оваква настојања настављена су и у другој половини века. При Црквеној општини постојао је Црквено-школски фонд (основан 1812) и закладе које су обезбеђивале средства за редовно одржавање и обнављање, па и за подизање нових школских зграда. Дана 21. јула (према старом календару) 1872. године на свечани начин освећени су темељи Српске народне школе код Светотројичине цркве за солидну високопартерну зграду са четири учионице и станом за учитеља. Касније је дограђена (1912, четири учионице), тако да је то била једна од највећих зграда у предграђу. Поменути писац *Историје Земуна*, у своје време истакнути јавни радник др Петар Марковић, с правом је писао и изјављивао да су грађани Земуна посебну пажњу посвећивали просвети и грађењу школских зграда. Тада (1951) навео је: старија зграда (1879) и новија (1916) садашње Земунске гимназије, Девојачка школа (1899), данас ОШ „Мајка Југовића“, Дом Српске православне црквене општине (1909), данас ОШ „Сава Јовановић“, Дечачка школа (1914), данас ОШ „Светозар Милетић“, Немачка основна школа (1901), данас ОШ „Петар Кочић“ у предграђу Францстал.¹⁴

- 10] В. Николић, *Знаменити земунски Срби у XIX веку*, Земун, 1913, 31 (Ј. Вујић), 76 (В. Јовановић); Татјана Пајић, *Немирни дух Јоакима Вујића*, локалне новине Земунац, мај 2011.

- 11] Архива аутора књиге Милована Здравковића, Фасцикла 27. новембар 2010: допис Патријаршије СПЦ управи парохије / Храма Светог Оца Николаја од 17. јуна 2010, Програм Дана посвећеног позоришном животу Земуна у XIX веку, Изложба и представљање књиге истога назива у Опери и театру „Мадленијанум“, позивнице, Media Clipping, Београд, 8. децембар 2010, 1–8; *Земунске новине*, бр. 321, Земун, децембар 2010, 15.

- 12] М. Дабижић, *Земунско гробље на брду Гардош (II)*, Наслеђе, бр. VIII, Београд, 2007, 179, 193; Каталог значајних надгробних споменика на Православном и Католичком гробљу у Земуну (рукопис) Завода за заштиту споменика културе града Београда.

- 13] Дим. Руварац, *Говор ѿговорен на Ваведене 1898. год. ѿри освећењу обновљене Св. тројичине цркве*, Земун, 1899. Има података и о школи: *Споменица сто година рада ОШ „Владимир Назор“ у Земуну*, приредила Нада Воркапић, Земун, 1972. Школа, настављајући традиције из 1799, користила је партерну зграду (од 1951. као Основна, па ОШ „Владимир Назор“) до 1969. године кад је на северној страни и данас простране порте саграђена спратна зграда. Назив школе је промењен 1992. у ОШ „Горња варош“. Партерна зграда припадала је Основној школи за образовање одраслих.

- 14] Архив Цркве Св. Николе, фасцикла са забелешкама о цркви и школи: *Изјава Петра Марковића*.

THE SERBIAN SCHOOL BUILDING AND A MEMORIAL PLAQUE TO JOAKIM VUJIĆ

In 1717, Zemun, a small settlement at the time and now one of Belgrade's boroughs, was incorporated into Austria after two centuries of Ottoman rule. It began to grow and develop, at a faster pace from 1739, when it became a border community after the border between the Habsburg and Ottoman empires was established. In 1728, a German, and in 1745, a Serbian school were founded, but they did not grow into real schools until the 1770s. The Serbian School received another building in the centre of town in 1782.

By 1800 Zemun (Ger. Semlin) was a well-ordered town, with a population of 7,208 in 1801 (mostly Serbs, Germans, Tsintsars, Greeks and Jews). From the beginning of 1807 until the middle of 1809 a teacher at the Serbian School was Joakim Vujić (Baja 1772 – Belgrade 1847), subsequently playwright, translator and theatrical producer in Serbia proper and modern-day Vojvodina. He left Zemun in 1809, but returned in 1823, and early the following year staged the first theatrical productions in Serbian. His work was carried on by his followers, from 1883, by the Dilettante Section of the Choral Society, which in 1885 broke away to form the Zemun Serbian Voluntary Theatrical Society. In 2010 Prof. Milovan Zdravković published his study on the *Theatrical Life of Zemun in the Nineteenth Century* and submitted a proposal to the responsible body to mount a memorial plaque to Joakim Vujić on the front façade of the old Serbian School building. The ceremony took place on 27 November the same year. At the local cemetery respects were paid to Nikola Zorić (d. 1894) and the deceased members of the Theatrical Society.

The text on the memorial plaque (in Serbian Cyrillic), which includes an excerpt from Vujić's autobiography, reads: 'The inhabitants of Zemun fell in love with my instruction method, and [asked] me: / if I would be willing to take over their big school and become their teacher...'

Joakim Vujić, *Životopisanije*, Srpska kniževna zadruga, Beograd 1901, 349

IN THIS CHURCH FROM 1807 TO 1809 / WORKED AS A TEACHER / JOAKIM VUJIĆ / FATHER OF THE SERBIAN THEATRE / Zemun 5/11/2010 / Grateful citizens

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Old Serbian School building (1745) before illegal demolition and the construction of the present-day building in its place (1995)

Fig. 2 Building at 42 Njegoševa St. which housed the Serbian School from 1832 to 1909

Fig. 3 Teacher Joakim Vujić in municipal prison in 1809 (drawing from his autobiography (Belgrade: SKZ, 1901)

Fig. 4 Bronze memorial plaque on the front façade of the old school (photo by Krsta Golubović)